

**UNIWERSYTET
MIKOŁAJA KOPERNIKA
W TORUNIU**

Dr. hab. Anna Branach-Kallas, prof. UMK

Katedra Filologii Angielskiej UMK

Toruń, 7.03.2019 r.

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ Pani mgr Niny Augustynowicz

pt. *Conceptual Food Metaphors in Selected Victorian Literature*

[Metafory pojęciowe jedzenia na wybranych przykładach literatury wiktoriańskiej],

napisanej pod kierunkiem Prof. dr hab. Zbigniewa Białasa

Celem pracy doktorskiej Pani mgr Niny Augustynowicz jest interpretacja metafor pojęciowych powiązanych z jedzeniem w literaturze wiktoriańskiej. Autorka przywołuje szereg utworów literackich, eseistycznych i popularyzatorskich, jednak głównym materiałem badawczym jest proza brytyjskich pisarek George Eliot oraz Anne i Charlotte Brontë, a także poezja Christiny Rosetti oraz amerykańskiej aktywistki Charlotte Perkins Gilman. Metodologiczne ramy analizy wyznacza kognitywna teoria metafory pojęciowej połączona z analizą kulturoznawczą. Rozprawa składa się z czterech rozdziałów, z których dwa pierwsze przedstawiają tło konceptualne i historyczne interpretacji. Doktorantka definiuje w nich wybraną metodologię (r. 1) i wprowadza zarys historyczno-kulturowy praktyk kulinarnych charakterystycznych dla epoki wiktoriańskiej (r. 2). Kolejne dwa rozdziały przedstawiają interpretację wybranych utworów, ukazując różnorodność metafor odnoszących się do żywności, ze szczególnym uwzględnieniem metafor głodu i relacji międzyludzkich (r.3) oraz skażenia czy też zakażenia (r.4). Rozprawa została napisana płynną, elegancką angielszczyzną i starannie sczytana; występują w niej bardzo nieliczne literówki oraz drobne przeoczenia (np. s. 6 *we know much about ~~the~~ how planes work*; s. 61 *such AN approach*; s. 101 *the*

availability OF milk had to improve; s. 132 *other aspects OF life requiring*; s. 136 *markedly more morose implications*; s. 137 *digestive tract with morality*; s. 162 *the inability to cope*; s. 192 *weather*; s. 235 *a simplified set OF opposites*). Lekturę utrudniają czasami długie akapity (np. s. 65-69). W całości praca liczy 256 stron, a bibliografia ok. 250 pozycji.

Na wstępie pragnę zaznaczyć, iż praca doktorska Pani Niny Augustynowicz to rozprawa ambitna i interesująca. Charakteryzuje ją ciekawe instrumentarium badawcze, które pozwala Autorce zinterpretować kanoniczne utwory epoki wiktoriańskiej w nowatorskim świetle. Zwrot kognitywny, który Autorka obserwuje w ostatnich dekadach w studiach kulturoznawczych, staje się inspiracją do stworzenia oryginalnej metodyki badań. Przedstawione w rozprawie połączenie metodologii kulturoznawczych z teorią językoznawczą, zapożyczoną z klasycznej już dziś myśli George'a Lakoffa i Marka Johnsona, uważam za interesujące i przekonujące. Praca wpisuje się w tzw. *cognitive food studies*, pionierską metodologię, której celem jest wykorzystanie zdobyczy kognitywistyki w analizie kultury jedzenia. Doktorantka zauważa jednak, iż nie tylko kulturoznawstwo może zyskać na rygorze teorii kognitywnych, lecz prowadzone w zarysowanym przez nią świetle badania mogą również zainspirować istotny zwrot kulturowy w teorii metafory. Mgr N. Augustynowicz postrzega stworzone przez wybrane pisarki i poetki metafory jako klucz do odczytania reakcji na charakterystyczną dla epoki wiktoriańskiej rewolucję w treści, obyczajach i kształtujących się praktykach konsumpcji, a także, w szerszym kontekście, na zmieniające się poglądy i wzorce postępowania. Ujęte w rozprawie refleksje mgr N. Augustynowicz świadczą o znakomitej znajomości historii, twórczości literackiej oraz norm kulturowych epoki wiktoriańskiej, a także o głębokim odczytaniu w zakresie szeroko pojętej antropologii kultury. Przeprowadzone przez Nią interpretacje są klarowne, logiczne i wnikliwe.

W ROZDZIALE PIERWSZYM Autorka teoretyzuje związek pomiędzy żywnością a metaforą, stawiając tezę, iż codzienne czynności związane z jedzeniem – nabywanie żywności, sposób jej przygotowania, podania i konsumpcji – inspirują metafory pozwalające na konceptualizację doświadczeń bardziej abstrakcyjnych i afektywnych. Swój wywód opiera na teorii domen pojęciowych George'a Lakoffa, stanowiącej przełom w badaniach językoznawczych, gdyż zerwała ze strukturalistycznym podejściem do języka, które marginalizowało znaczenie metafory. W klasycznym dziele *Metaphors We Live By*, Lakoff i Johnson ukazali, jak abstrakcyjne domeny łączą się z poznawalnymi zmysłowo domenami źródłowymi odnoszącymi się do bardziej konkretnych obszarów doświadczenia, a więc na przykład jedzenia.

Doktorantka omawia tu szereg publikacji Lakoffa i Johnsona, a także późniejsze dokonania w zakresie badań metafor pojęciowych oraz teorii kognitywnych Gillesa Fauconniera, Zoltána Kövecsesa, Petera Stockwella, Williama Crofta, D. Alana Cruse'a i in.

Następnie mgr N. Augustynowicz przedstawia dziedzinę *food studies*, powołując się na istotne opracowania dotyczące analizowanej przez nią epoki, np. *The Discourses of Food in Nineteenth-Century British Fiction* (2010) Annette Cozzi oraz *Consuming Culture in the Long Nineteenth Century: Narratives of Consumption, 1700-1900* (2007) Tamary S. Wagner i Nariny Hassan. Ilustrując swoisty zwrot historyczno-kulturowy, omawia eksplozję publikacji dotyczących konkretnych produktów, takich jak cukier, sól, herbata, kawa, owoce, warzywa, itp., ich historycznej ewolucji i wpływu na jednostkę i kulturę, poczynając od *Sweetness and Power: The Place of Sugar in Modern History* (1986) Sidneya Mintza. Mgr. N. Augustynowicz zwraca przy tym uwagę na istotne różnice pomiędzy *food studies* a *eating studies*, podkreślając, iż popularne historie wybranych produktów żywieniowych mogą oferować dość powierzchowne spojrzenie na zjawiska kulturowe. Badania norm i obyczajów konsumpcji wymagają bardziej złożonego podejścia, uwzględniającego takie kategorie jak *gender*, rasa czy orientacja seksualna. Klarowne i interesujące jest tu także omówienie stanów patologicznych związanych z jedzeniem, wywołanych przez presje otoczenia oraz usytuowanie anoreksji i bulimii jako metafor głębszych problemów kulturowych (w odniesieniu do prac Brumberga, Bordo i in.). Rozdział kończy wprowadzenie do stosunkowo nowej dziedziny badań, jaką są *cognitive food studies*. Zdaniem Doktorantki, która opiera swe przemyślenia na *Food and Cultural Studies* (2004) Boba Ashleya oraz *Introduction to Cognitive Cultural Studies* (2010) pod red. Lisy Zunshine, jest to spójna metodologicznie dziedzina, która pozwoli na przejrzyste ujęcie omawianych w rozprawie procesów związanych z konsumpcją. Co istotne, Doktorantka zdaje sobie jednak sprawę z utopijnych aspiracji i być może nieco wyidealizowanego innowacyjnego potencjału tego kierunku.

ROZDZIAŁ DRUGI stanowi znakomite wprowadzenie do kulturowej historii żywności i obyczajów żywieniowych w epoce wiktoriańskiej. To tło historyczno-kulturowe, uwzględniające czynniki ekonomiczne, społeczne i polityczne, w zamyśle Autorki, ma ułatwić późniejszą interpretację metafor konceptualnych. Rozdział opiera się na omówieniu szeregu publikacji dziewiętnastowiecznych, w tym słynnych podręczników kucharskich i praktycznych kompendiów Elizy Acton, Isabelli Beeton i Alexis Soyer. Doktorantka komentuje tu również rolę, dostępność oraz wartościowanie różnych produktów

spożywczych, takich jak chleb, mięso i ryby, nabiał, owoce i warzywa czy napoje. Podkreśla, iż gruntowne transformacje gospodarcze i społecznie radykalnie wpłynęły na to, *co* było przedmiotem konsumpcji, *jak* było spożywanie, *gdzie* i *przez kogo*. Analizuje czynniki filozoficzne i ekonomiczne, które wpłynęły np. na popularyzację wegetarianizmu. Przywołując słynną myśl francuskiego gastronomo Jean-Anthelme Brillat-Savarina *Dis-moi ce que tu manges, je te dirai ce que tu es* mgr N. Augustynowicz ukazuje hierarchizację określonych produktów i dań w dobie wiktoriańskiej oraz metaforyczne znaczenie przypisywane ich konsumpcji – społeczne, moralne, seksualne – szczególnie w odniesieniu do norm przyzwoitości i społecznej percepcji kobiet klasy średniej. Zwraca uwagę na homogenizację i komercjalizację obyczajów alimentacyjnych w dobie uprzemysłowienia produkcji żywności, kiedy to przed-nowoczesne sposoby domowej hodowli, produkcji, przetwórstwa i sprzedaży traciły stopniowo na znaczeniu. Opisuje lęki związane z masową produkcją żywności, a w szczególności obawy o bezpieczeństwo konsumentów. Należy podkreślić, iż przedmiotem rozważań mgr. N. Augustynowicz są zarówno normy i praktyki kulinarne w Wielkiej Brytanii, jak i w Stanach Zjednoczonych.

W ROZDZIALE TRZECIM Doktorantka analizuje metaforykę, która pojawiła się. Jej zdaniem, w twórczości Anne Brontë, Charlotte Brontë oraz George Eliot w odpowiedzi na zarysowane powyżej przemiany gospodarczo-społeczno-kulturowe. Autorka rozprawy opisuje wpływ różnych czynników, takich jak walka o władzę, teoria ewolucji czy rozwój nauki w dobie wiktoriańskiej, na ukształtowanie się tej prozy. Odwołując się do badań Charlotte Boyce, Lindy Schlossberg oraz Deirde Lashgari, ukazuje, w jaki sposób fenomenologiczne doświadczenie głodu opisane w powieściach siostr Brontë można zinterpretować jako metaforę istotnych kwestii społecznych, takich jak Wielki głód w Irlandii czy Maltuzjanizm. Udowadnia, iż w świecie przedstawionym omawianych utworów występują także fascynujące zbieżności pomiędzy wstrętem do jedzenia a zaniedbaniem emocjonalnym doświadczanym przez postaci kobiece oraz dosłownym niedożywieniem klasy robotniczej. Doktorantka nawiązuje tu również do ograniczeń alimentacyjnych wprowadzonych przez reformatorów wiktoriańskich (np. W. Lambę'a, S. Grahama) łączących ograniczoną dietę z moralnością, a luksusowe menu z degeneracją moralną jednostki. Ukazuje ambiwalentny stosunek Charlotte Brontë do tych idei na przykładzie powieści *Jane Eyre*. Natomiast w *The Tenant of Wildfell Hall* (1948) Anne Brontë przyswajanie płynów i żywności staje się zdaniem Autorki rozprawą metaforą niepożądanego przekraczania granic. W tym utworze Doktorantka dostrzega istotne

amalgamaty pojęciowe pomiędzy ciałem a społeczeństwem, ludźmi a jedzeniem. Pozwala Jej to wyróżnić następujące mapy pojęciowe: reakcja na jedzenie – relacje międzyludzkie; odmowa jedzenia – nieufność wobec bliźniego; wspólna biesiada – nawiązywanie relacji; zimne jedzenie – oziębłość emocjonalna; apetyt – pragnienie relacji; próba konsumpcji jedzenia – próba budowania relacji; brak ogłady przy stole – próba podtrzymania trudnej relacji, itp. Zdaniem Autorki rozprawy, metafory te są jeszcze bardziej złożone u George Eliot, która traktuje konsumpcję alkoholu i narkotyków jako przenośnię oszustwa, manipulacji i innych nadużyć. W *Middlemarch* pisarka konstruuje różnorodne amalgamaty łączące zjawiska epistemologiczne (procesy percepcji, myślenia, dedukcji naukowej, komunikacji) z jedzeniem. W tej części rozdziału szczególnie interesująca jest interpretacja wampiryzmu, która ustanawia interesujące paralele pomiędzy utworem Eliot a powieścią *Dracula* Brama Stokera.

Skazanie ciała/duszy/umysłu, zatracenie granic i czystości są głównym tematem ROZDZIAŁU CZWARTEGO, w którym mgr N. Augustynowicz analizuje opowiadanie *Brother Jacob* George Eliot oraz wiersze Christiny Rosetti („Goblin Market”) i Charlotte Perkins Gilman. W opowiadaniu Eliot, które stanowi ciekawy komentarz na temat uzależnienia od słodyczy, stereotyp słodkości łączonej z dobrocią, życzliwością i niewinnością zostaje zdecydowanie podważony. Cukier w diecie wiktoriańskiej staje się przenośnią pokus związanych z rozwojem kapitalizmu oraz niepokojów wywołanych przez kryzys imperialny i rosnący wpływ ideologii feministycznej. Doktorantka przekonująco omawia mapę: dystans wobec słodyczy – niepewność co do statusu społecznego właściciela nowego sklepu; akceptacja cukru w diecie – akceptacja bohatera jako członka społeczności; obdarzenie zaufaniem podejrzanego sprzedawcy – odrzucenie tradycyjnej roli gospodyni domowej. Z kolei bohaterki „Goblin Market” Rosetti, siostry Laura i Lizzie, charakteryzuje odmienne podejście do konsumpcji – Laura jest szczególnie podatna na manipulację, Lizzie jest bardziej ostrożna wobec pułapek rynku. Pod wpływem goblinów Laura odrzuca tradycyjne obowiązki kobiece, jednak odkupienie, jakie oferuje jej Lizzie, umożliwiając jej powrót do tradycji, ukazane jest w ambiwalentny sposób. Metafora nadmiaru – zakupów, konsumpcji – w utworze Rosetti sugeruje zarówno niebezpieczeństwo utraty tradycyjnych norm moralnych, jak i potencjał wyzwolenia związany z przekraczaniem granic. Wiersz jawi się zatem jako wyraz przekonań feministycznych poetki. Natomiast w życiu i twórczości Gilman, jak udowadnia Doktorantka, fobie i patologie związane z jedzeniem odegrały szczególnie ważną rolę, a publikacje amerykańskiej aktywistki były ważnym głosem w polemice na temat

jakości żywności, podobnie jak powieść Uptona Sinclaira *The Jungle*. Zdaniem Autorki rozprawy, Gilman ujmuje spożywanie skażonej żywności w kategoriach zatrucia i przypadłości wyniszczających organizm – wywołane przez nie infekcje i zakaźne choroby można odczytać jako metafory niebezpiecznych poglądów stanowiących zagrożenie dla społeczności. Ciekawe są tu rozważania wokół mapy ujmującej samodzielne zdobywanie jedzenia jako metaforę wolności, niedostępnej dla uzależnionych finansowo w XIX wieku od mężczyzn kobiet. Mgr N. Augustynowicz twierdzi również, iż Gilman traktuje pracę dzieci jako wyraz pasożytniczej konsumpcji sił witalnych i bezwzględnej eksploatacji najsłabszych w zdegenerowanym społeczeństwie. Rozdział kończy się wnikliwym podsumowaniem ewolucji analizowanych metafor pojęciowych w literaturze wiktoriańskiej. Autorka wskazuje na ich radykalizację – od subtelnych map wyobraźniowych po bezpośrednie ujęcie jedzenia w kategoriach penetracji, napaści i kontaminacji.

Rozprawę zamyka ciekawa, niebanalna KONKLUZJA, w której Doktorantka polemizuje ze stereotypami dotyczącymi przednowoczesnego raju czystego, zdrowego, wiejskiego jedzenia oraz uprzemysłowionej, masowej produkcji niezdrowej żywności. Wskazuje na częstą konceptualizację niebezpiecznego tempa życia kojarzonego z nowoczesnością w nawiązaniu do niewłaściwego jedzenia/trawienia, słabego zdrowia i ducha narodu. Niezwykle interesująca jest tu interpretacja powieści Charlotte Brontë *Shirley* w kategoriach zbieżności pomiędzy fizycznym głodem doświadczanym przez luddystów a cierpieniem psychicznym bohaterki. Obie grupy – robotnicy i kobiety – stają się zbędne w zmechanizowanej gospodarce kapitalistycznej. Element buntu odnajdujemy, zdaniem Autorki rozprawy, w sposobie podawania i przygotowywania żywności – scena gwałtownego krojenia chleba nożem oraz niechęć w usługiwaniu przy stole mężczyznom to sygnały rebelii uciskanych grup społecznych. Gotowanie jest w powieści metaforą uległości, a wstręt ogarniający bohaterkę na widok jedzenia staje się wyrazem niemocy i porażki. Doktorantka przestrzega jednak przed stereotypową interpretacją luddyzmu jako bezkrytycznej pochwały życia na łonie natury i odrzucenia technologii. Społeczeństwo industrialne, polemizuje, winno znaleźć sensowne miejsce i dla maszyn, i dla robotników, i dla kobiet.

Przeprowadzone analizy świetnie ilustrują zarysowaną przez Doktorantkę we wstępie hipotezę dotyczącą możliwości syntezy badań kulturoznawczych, kognitywnych oraz *food studies*. W moim odczuciu, jako uzupełnienie teorii kognitywnych sugerujących ucieleśnienie ludzkiego umysłu (np. Stockwella), rozprawę wzbogaciłoby również bardziej egzystencjalne ujęcie problemu żywności, w oparciu o filozofie

cielesności, np. myśl Maurice'a Merleau-Ponty'ego czy też Richarda Shustermana. Nasuwa się tu szereg pytań: czy fenomenologiczne spojrzenie na ciało przeżywające/wchłaniające/trawiące/wydalające mogłoby umożliwić szerszą refleksję na temat jedzenia w wybranej przez Autorkę epoce? Czy teza, zgodnie z którą ciało jest czymś więcej niż narzędziem, jest naszą ekspresją w świecie oraz wyrazem relacyjności naszego istnienia, bycia z innym, mogłaby wnieść istotne treści do przeprowadzonej interpretacji i usytuować wybrane przez Doktorantkę metafory w innym świetle? Czy zyskałaby w ten sposób interpretacja tak istotnej w dobie wiktoriańskiej etycznej problematyki związanej z przekraczaniem granic, pomiędzy tym, co wewnętrzne i zewnętrzne, swojskie i obce, czyste i brudne? I w końcu, czy przedstawione przez Autorkę interpretacje mogłyby stanowić punkt wyjścia do stworzenia swoistej somaestetyki wiktoriańskiej (w rozumieniu Shustermana) w oparciu o zarysowane w rozprawie literackie obrazy konsumpcji? Ponadto, wydaje mi się, iż ze względu na to, że wybrane do analizy utwory to proza i poezja kobieca, warto by silniej uwypuklić element feministyczny pracy (np. wykorzystać w większym stopniu myśl Susan Bordo). Zastanawia mnie również, czy pojęcie abiektu opracowane przez Julię Kristevę mogłoby wzbogacić interpretację omawianej tematyki. Czy zdaniem Doktorantki inspirująca w kontekście przedstawionych analiz byłaby mapa pojęciowa łącząca abiekt – jedzenie – ciało kobiece, a także abiekt społeczny jako kategorię wykluczenia pewnych grup z ciała zbiorowego?

Powyższe uwagi i pytania mają charakter polemiczny – moim celem nie jest deprecjonowanie wysiłku badawczego Doktorantki. Mogą one okazać się pomocne dla Autorki w trakcie przygotowywania rozprawy do publikacji, do czego Ją zachęcam. Dysertację Pani mgr Niny Augustynowicz oceniam wysoko: jest ona dowodem szerokiego czytania i wiedzy, zarówno w zakresie literatury i kultury wiktoriańskiej, jak i teorii antropologicznych i lingwistycznych, a także, co istotne, umiejętności prowadzenia badań interdyscyplinarnych. Konkludując, stwierdzam, że dysertacja Pani mgr Niny Augustynowicz stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje wiedzę teoretyczną Kandydatki, a zatem spełnia warunki określone w art. 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku stawiane rozprawom doktorskim. Popieram zatem wniosek o dopuszczenie Pani mgr Niny Augustynowicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Anna Branacki-Kallos